

Kohtuasi C-21/22**Eelotsusetaotluse kokkuvõte vastavalt Euroopa Kohtu kodukorra artikli 98 lõikele 1****Saabumise kuupäev:**

7. jaanuar 2022

Eelotsusetaotluse esitanud kohus:

Sąd Okręgowy w Opolu (Opole regionaalne kohus, Poola)

Eelotsusetaotluse kuupäev:

10. detsember 2021

Kaebaja:

OP

Põhikohtuasja ese

Põhikohtuasja ese on kaebus, mille OP esitas Poolas tegutseva notari asendaja keeldumise peale notariaaltoimingu tegemisest, nimelt Ukraina kodaniku nimel notariaalselt kinnitatud testamendi koostamisest, mis sisaldab Ukraina õiguse valikut tema pärimisasjale tervikuna kohaldatavaks õiguseks ja Ukraina õiguses ette nähtud seadusjärgse pärimiskorra muutmist.

Eelotsusetaotluse ese ja õiguslik alus

Eelotsusetaotluse esitanud kohus esitab kaks küsimust. Esimese küsimuse eesmärk on teha kindlaks, kas määruse nr 650/2012 artikkel 22, mis lubab testaatoril valida pärimisasja tervikuna reguleeriva õigusena oma riigi õiguse, laieneb ka isikule, kes on kolmanda riigi kodanik. Teise küsimuse eesmärk on teha kindlaks – liikmesriigi ja kolmanda riigi vahelise kahepoolse lepingu korral, mis küll ei reguleeri õiguse valiku küsimust, vaid millega määratakse kindlaks kohaldatav õigus – selle lepingu ja kõnealuse määruse suhe ning selle normihierarhia mõju kolmanda riigi kodaniku võimalusele valida õigus määruse artikli 22 alusel koostoimes artikliga 75.

Eelotsuse küsimused

1. Kas [määruse nr 650/2012] artiklit 22 tuleb tõlgendada nii, et isikul, kes ei ole Euroopa Liidu kodanik, on õigus valida pärimisasjale kui tervikule kohaldatavaks õiguseks oma riigi õigus?
2. Kas määruse nr 650/2012 artiklit 75 koostoimes artikliga 22 tuleb tõlgendada nii, et kui liikmesriigi ja kolmanda riigi vahel sõlmitud kahepoolne leping ei reguleeri pärimisasjades õiguse valikut, vaid määrab kindlaks pärimisasjades kohaldatava õiguse, võib selle kahepoolse lepinguga seotud liikmesriigis elav kolmanda riigi kodanik kohaldatavat õigust valida?

Viidatud liidu õigusnormid

ELTL artikli 81 lõike 2 punkt c

Euroopa Parlamendi ja nõukogu 4. juuli 2012. aasta määrus (EL) nr 650/2012, mis käsitleb kohtualluvust, kohaldatavat õigust ning otsuste tunnustamist ja täitmist, ametlike dokumentide vastuvõtmist ja täitmist pärimisasjades ning Euroopa pärimistunnistuse loomist (edaspidi „määrus“), põhjendus 38, artiklid 22 ja 75

Viidatud liikmesriigi õigusnormid

Poola-Ukraina 24. mai 1993. aasta leping õigusabi osutamise ja õigussuhete kohta tsiviil- ja kriminaalasjades (Umowa polsko-ukraińska z dnia 24 maja 1993 r. o pomocy prawnej i stosunkach prawnych w sprawach cywilnych i karnych), koostatud 24. mail 1993 Kiievis (Dz. U. 1994, nr 96, jrk nr 465), artiklid 36 ja 37

4. veebruari 2011. aasta rahvusvahelise eraõiguse seadus (Prawo prywatne międzynarodowe) (Dz. U. 2011, nr 80, jrk nr 432), artikkel 66a

14. veebruari 1991. aasta notariaadiseadus (Prawo o notariacie) (Dz. U. 1991, nr 22, jrk nr 91), artiklid 81, 81a, 82 ja 83

17. november 1964. aasta tsiviilkohtumenetluse seadustik (Kodeks postępowania cywilnego) (Dz. U. 1964, nr 43, jrk nr 296), artikkel 366

Kohtuasja asjaolude ja menetluse lühikokkuvõte

- 1 Poolas elav OP, kellel on ainult Ukraina kodakondsus, on – koos abikaasaga, varaühisuse alusel – Poolas asuva eluaseme kaasomanik. OP palus Poolas notaril koostada notariaalselt kinnitatud testament, mis sisaldab kohaldatavaks õiguseks Ukraina õiguse valikut ja selle õiguse alusel seadusjärgse pärimiskorra muutmist.

- 2 10. juulil 2020 keeldus notari asendaja notariaaltoimingu tegemisest Ukraina õiguse valikut hõlmavas osas, leides, et testamendis Ukraina õiguse valimine oleks vastuolus seadusega, täpsemalt notariaadiseaduse artikliga 81.
- 3 OP esitas kaebuse notari asendajale, kes enesekontrolli korras kaebust läbi vaadates üritas algetada asjakohast eelotsusemenetlust, aga Euroopa Kohus tunnistas oma 1. septembri 2021. aasta kohtumäärusega OKR (C-387/20) eelotsuse küsimuse vastuvõetamatuks. Seejärel jättis notari asendaja kaebuse rahuldamata.
- 4 OP esitas kaebuse eelotsusetaotluse esitanud kohtule. Ta palus keeldumise täies ulatuses tühistada ja esitada Euroopa Kohtule eelotsuse küsimus.

Põhikohtuasja poolte peamised argumendid liikmesriigi kohtus

- 5 Notariaaltoimingu tegemisest keeldumist põhjendades juhib notari asendaja tähelepanu esiteks määruse kohaldamisala isikulisele aspektile. Selles kontekstis viitab ta Sąd Okręgowy w Opolu (Opole regionaalne kohus) 28. veebruari 2020. aasta määrusele, milles sarnaste faktiliste asjaoludega kohtuasjas kaebust lahendav kohus leidis, et määruse artikkel 22 võimaldab pärimisasjale kui tervikule kohaldatava riigi õigust valida üksnes Euroopa Liidu liikmesriikide kodanikel. Suunis, mis välistab määruse kohaldamise kolmandate riikide kodanike suhtes, sisaldub selle kohtu hinnangul ka määruse põhjenduse 38 esimest lauses, milles on sätestatud liidu kodanike valikuõigus ja määratletud määruse vastuvõtmise õigusliku alusena ELTL artikli 81 lõike 2 punkt c, mille kohaselt kujutab määrus endast meetet, mille eesmärk on tagada liikmesriigis kohaldatavate rahvusvahelise eraõiguse normide ja kohtualluvust reguleerivate normide ühilduvus.
- 6 Teiseks juhib notar tähelepanu liikmesriikide ja kolmandate riikidega sõlmitud kahepoolsete lepingute ülimuslikkusele määruse artikli 75 alusel kehtestatud normide suhtes. Poola Vabariigi ja Ukraina vaheline 24. mai 1993. aasta kahepoolne leping õigusabi osutamise ja õigussuhete kohta tsiviil- ja kriminaalasjades ei näe ette võimalust valida pärimisasjadele kohaldatavat õigust. Poola Vabariigi ja Ukraina vahelise lepingu artikkel 37 reguleerib pärimisasjades kohaldatavat õigust nii, et kaebuse esitaja vallasvara pärimine on hõlmatud Ukraina kui tema kodakondsusjärgse riigi õigusega (lõige 1), kinnisvara pärimisel seevastu kohaldatakse selle lepingupoole õigust, kelle territooriumil see kinnisvara asub (lõige 2). Seetõttu ei ole võimalik pärimisreegleid ühtlustada.
- 7 Kohtule esitatud kaebuses väidab OP, et määruse artikleid 22 ja 75 on tõlgendatud vääralt.
- 8 Seoses määruse artikliga 22 osutab kaebuse esitaja selle sätte sõnastusele, mille kohaselt võib „isik“ valida pärimisasjades kohaldatavaks õiguseks oma riigi õiguse. Samuti juhib kaebuse esitaja tähelepanu asjaolule, et määruse artikkel 22 sisaldub määruse III peatükis, mis sisaldab üldisi kollisiooninorme. Määruse

artikli 20 kohaselt kohaldatakse määruhes nimetatud õigust olenemata sellest, kas tegemist on liikmesriigi õigusega või mitte. OP leiab, et sama kehtib määruhes artikli 22 kohaselt õiguse valiku teel määratud õiguse kohta.

- 9 Seoses määruhes artikliga 75, mille kohaselt see määrus „ei piira“ liikmesriikide ja kolmandate riikide vaheliste lepingute kohaldamist, väidab OP, et määruhes ja sellise lepingu paralleelne kohaldamine ei tähenda, et Poola asutused peaksid Poola-Ukraina pärimisasjades kohaldama sellisest lepingust tulenevaid kollisiooninorme juhul, kui nad määravad kohaldatava õiguse kindlaks objektiivsete kriteeriumide alusel. Kuna Poola-Ukraina lepingu artikkel 37 ei käsitle pärimisõiguse valiku küsimust sellises olukorras, ei saa see olla ülimuslik määruhes artikli 22 suhtes, mis seda küsimust reguleerib.
- 10 OP märgib samuti, et keeldumine sellise testamendi koostamisest, mis sisaldab Ukraina õiguse valikut Poolas, on seda väär, et sellise testamendi võiks teha mis tahes muus liikmesriigis (mis ei ole seotud kõnealuse, Ukrainaga sõlmitud lepinguga) ja et see keeldumine toob kaasa pärimisasja killustamise, mis on vastuolus jagamatu pärandvara põhimõttega, mille olulisuse on Euroopa Kohus kinnitanud oma kohtuotsuses Kubicka (C-218/16).
- 11 Vastuses kaebusele jäi notari asendaja seisukohale, et Poola-Ukraina leping loob pärandi suhtes kohaldatava õiguse kindlaksmääramiseks eraldi korra, mis tervikuna on määruhest, sh selle artiklist 22 tuleneva korra suhtes ülimuslik.
- 12 Notari asendaja juhtis aga tähelepanu ka asjaolule, et selle lepingu ka õiguskirjanduses heaks kiidetud ülimuslikkus, mis põhjustab kohaldatava õiguse killustatust (üks õigussuhe vallasvara ja teine kinnisvara puhul), raskendab märkimisväärselt testamendi koostamist suure arvu Poolas elavate Ukraina kodanike jaoks. Kuna käesolevas asjas käsitletav õigusprobleem on süsteemselt tähtis, toetas notari asendaja OP taotlust esitada eelotsuse küsimus Euroopa Kohtule.

Eelotsusetaotluse põhjenduse lühikokkuvõte

- 13 Esimese eelotsuse küsimuse puhul juhib eelotsusetaotluse esitanud kohus eelkõige tähelepanu asjaolule, et oma kohtuasjas C-387/20 OKR esitatud tähelepanekutes olid Ungari ja Poola valitsus ning Euroopa Komisjon ühel nõul, et määruhes artikkel 22 annab isikule, kes ei ole Euroopa Liidu kodanik, võimaluse valida pärimisasjale tervikuna kohaldatavaks õiguseks kolmanda riigi õiguse, kui isikul on valiku tegemise hetkel või surma hetkel selle kolmanda riigi kodakondsus. Viidates tsiviilkohtumenetluse seadustiku artiklile 366, jõudis eelotsusetaotluse esitanud kohus järeldusele, et Sąd Okręgowy w Opolu (Opole regionaalne kohus) 28. veebruari 2020. aasta otsus, milles tõlgendati määruhes artikli 22 isikulist kohaldamisala nii, et see hõlmab eranditult vaid liikmesriikide kodanikke, ja mille notari asendaja võttis taotletud toimingute tegemisest keeldumise aluseks, ei ole käesolevas asjas siduv. Eelotsusetaotluse esitanud kohus peab siiski vajalikuks

ühtlustada kohtute seisukohti vaidlusaluses küsimuses ja esitab selleks Euroopa Kohtule esimese eelotsuse küsimuse.

- 14 Teise eelotsuse küsimuse puhul viitab eelotsusetaotluse esitanud kohus eelkõige seisukohale, millele asusid Ungari ja Poola valitsus ning Euroopa Komisjon oma kohtuasjas C-387/20 OKR esitatud tähelepanekutes, millest ilmneb lahknevus määruse artikli 75 tõlgendamisel. Ungari valitsuse seisukoha järgi ei saa see määrus mõjutada selliste rahvusvaheliste konventsioonide kohaldamist, mille poolteks on kõnealuse määruse vastuvõtmise hetkel üks või mitu liikmesriiki ja mis puudutavad käesoleva määrusega hõlmatud küsimusi; sellisel juhul tuleb kohaldatav õigus Ungari valitsuse hinnangul kindlaks määrata selle lepingu kollisiooninormide alusel, kui aga kahepoolne leping ei käsitle õiguse valimise küsimust, ei ole kõnealuse lepingu pooleks olevas liikmesriigis elaval kolmanda riigi kodanikul õigust valida pärimisasjale kohaldatavat õigust. Ka komisjon leidis, et kui liikmesriigi ja kolmanda riigi vahel sõlmitud kahepoolne leping määratleb pärimisasjale kohaldatava õiguse objektiivsete seoste alusel, andmata pooltele võimalust valida muud kohaldatavat õigust, on välistatud sellise lepinguga seotud kolmanda riigi kodaniku õigus kohaldatavat õigust valida. Teistsugusel arvamusel oli aga Poola valitsus, kes leidis, et olukorras, kus liikmesriiki ja kolmandat riiki ühendav kahepoolne leping ei reguleeri pärimisasjades õiguse valikut, vaid määrab kindlaks pärimisasjades kohaldatava õiguse, võib selle kahepoolse lepinguga seotud liikmesriigis elav kolmanda riigi kodanik kohaldatavat õigust valida, seda isegi juhul, kui valitud riigi õigus ei näe ette pärimisasjadele kohaldatava õiguse valimise institutsiooni.
- 15 Teiseks märgib eelotsusetaotluse esitanud kohus, et ka Poolas puudub ühtne seisukoht määruse artikli 75 tõlgendamisel. Ta juhib tähelepanu asjaolule, et Poola kui 1993. aasta lepingu ühe osapoole hinnangul oli pärandi suhtes kohaldatava õiguse valiku institutsiooni väljajätmine selle lepingu poolteks olevate riikide kavatsus. Kui pidada seda autentseks tõlgenduseks, mille esitas üaltoodud otsuse koostanud ja allkirjastanud üksus, tuleb veel kindlaks teha, kas Ukraina valitsus tõlgendab seda 1993. aasta lepingu sätet sarnaselt. Samas juhib eelotsusetaotluse esitanud kohus tähelepanu asjaolule, et 29. mail 2014 allkirjastati Euroopa Liidu ja Euroopa Aatomienergiaühenduse nimel ühelt poolt Euroopa Liidu, Euroopa Aatomienergiaühenduse ning nende liikmesriikide ja teiselt poolt Ukraina vaheline assotsieerimisleping. Selle artikli 24 lõikest 1 tuleneb, et Ukraina ja Euroopa Liit kuulutasid välja õiguslase koostöö arendamise tsiviilasjades ja Ukraina õigusaktide ühtlustamise Euroopa Liidu õigusega.
- 16 Viidates selleteemalisele Poola õiguskirjandusele, märgib eelotsusetaotluse esitanud kohus, et 4. veebruari 2011. aasta rahvusvahelise eraõiguse seaduse artikli 66a tõlgendamise kontekstis annavad mõned autorid määrusele ülimuslikkuse Poola ning Valgevene, Venemaa ja Ukrainaga sõlmitud kahepoolsete lepingute suhtes. Veel ühe seisukoha järgi lahendab määruse ja konventsioonide vahelise seose pärimismääruse enda artikli 75 lõike 1 esimene lause, mille kohaselt on need küsimused määruse kohaldamisalast välja jäetud.

- 17 Viidates omakorda määruse artikli 75 tekkeloole, tuletab eelotsusetaotluse esitanud kohus meelde, et oma algses sõnastuses oli see sätte lühike ja selge ning sätete vastuolu korral andis see ülimuslikkuse rahvusvahelistele lepingutele, kui määruse sisule järgnevatest määrust kohaldavate liikmesriikide vahel sõlmitud lepingutest ei tulene teisiti, viidates samas tollasele EÜ artiklile 307, milles on nimetatud vajadust kõrvaldada võimalikud lahknevused asutamislepingu ja kolmandate riikidega sõlmitud lepingute sätete vahel – sellest viitest seadusandja lõpuks aga loobus.
- 18 Analüüsides määruse ülimuslikkust toetavaid argumente, tõstatas eelotsusetaotluse esitanud kohus veel mõned küsimused, muu hulgas Euroopa Liidu liikmesriigi kodanikeks mitteolevate Euroopa Liidu elanike võimalik diskrimineerimine ja paljudes rahvusvahelistes lepingutes sisalduvate kollisiooninormide arhailisus. Eelotsusetaotluse esitanud kohus küsib ka Euroopa Kohtu varasemat kohtupraktikat silmas pidades, kas kohaldatava õiguse valiku vabadust ei tuleks käsitada tsiviilasjades tehtava õiguslase koostöö vajaliku alustalana.
- 19 Samuti väljendab eelotsusetaotluse esitanud kohus kartust, et kui loobuda määruse ülimuslikkusest, tekib oht, et sõlmitud kahepoolsete lepingute tulemusena hakkavad määrust kohaldavad eri liikmesriigid seaduste kollisiooni kontekstis käsitlema ühe ja sama testaatori pärandit erinevalt. Poolat seovad pärimisasjades kollisiooninorme sisaldavad kahepoolsed lepingud, mis ei näe ette õiguse valimist, nelja kolmanda riigiga, kelle kodanikke elab Poolas suhteliselt palju: Ukraina, Valgevene, Venemaa ja Vietnam (aga ka endise Jugoslaavia õigusjärglastega, kes ei ole liikmesriigid, Kuuba, Liibüa, Põhja-Korea ja Mongooliaga). Saksamaad aga seovad seda liiki lepingud Türgi, Iraani ja NSVLi õigusjärglasteks olevate riikidega. Austriat aga endise Jugoslaavia õigusjärglastega, kes ei ole liikmesriigid, Iraani ja Venemaaga. Vaadeldavate õigusnormide hierarhia ühtne lahendamine tundub seetõttu oluline nii mitme liikmesriigi õiguskorra kui ka nende ühtlustamise osana välja töötatud ühise kollisiooninormide süsteemi ühtsuse kontekstis, samuti on see vajalik selleks, et tagada ühtne tõlgendamine kogu määruse geograafilises kohaldamisalas.